

5.5. Professional Activity of a Teacher-Speech Therapist in an Inclusive Educational Space

Професійна діяльність учителя-логопеда в інклюзивному освітньому просторі

Професійна діяльність учителя-логопеда є особливим видом педагогічної діяльності, провідним завданням якого є надання особам різновікових категорій із порушеннями мовлення необхідної психолого-педагогічної допомоги. Виконання професійних обов'язків учителями-логопедами в умовах інклюзивного навчання зумовлює необхідність розвитку їх внутрішньої мотивації до реалізації освітніх і корекційно-розвивальних завдань педагогічної взаємодії з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку; застосування особистісно-орієнтованого підходу в роботі з кожним вихованцем; використання новітніх інформаційно-комунікаційних, а також проблемних, інтерактивних, дискусійних методів навчання.

Аргументуючи значення професійної діяльності учителів-логопедів, сучасні українські дослідники відзначають, що в нашій країні серед порушень психофізичного розвитку в осіб дитячого віку переважають патології зору, опорно-рухового апарату та мовлення. За відомостями центральної психолого-медико-педагогічної консультації в останні роки, а тепер ІРЦ, практично в усіх регіонах України, в тому числі й столиці, домінують саме мовленнєві розлади. На думку О. Мартинчук, ці статистичні дані доводять суспільно важливе значення й актуальність професійної діяльності вчителя-логопеда. Водночас, вчена наголошує, що соціальна спрямованість діяльності представників цієї професії зумовлюється її важливим значенням для подолання порушень мовленнєвого розвитку в дітей, а таким чином – їх успішної інтеграції, соціальної адаптації та підготовки до майбутнього самостійного життя та трудової діяльності [4].

У багатьох дослідженнях актуальність професійної діяльності вчителя-логопеда безпосередньо пов'язується з впровадженням інклюзивної форми навчання дітей з особливими освітніми потребами. Внаслідок цього коло професійної діяльності вчителів-логопедів розширюється, оскільки вони виконують професійні обов'язки не тільки в спеціалізованих освітніх закладах, медичних установах чи реабілітаційних центрах, але й реалізують завдання корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи в інклюзивному та інтегрованому освітньому середовищі [4].

Визначаючи зміст і завдання професійної діяльності учителів-логопедів, М. Шеремет відзначає, що вони здійснюють профілактичний, діагностичний та корекційний вплив на осіб із мовленнєвими розладами як первинного, так і вторинного характеру. Логопедична робота, в свою чергу, включає комплекс занять із метою попередження, виявлення та подолання порушень усного і писемного мовлення в дітей, починаючи з раннього віку [11, с. 25].

Основні сфери професійно-педагогічної діяльності логопедів визначено в дослідженні Л. Федорович. Вона зауважує, що діагностико-консультативна діяльність цих фахівців передбачає здійснення психолого-педагогічного вивчення особливостей розвитку та освітніх можливостей дітей раннього віку, які належать до групи ризику виникнення мовленнєвих розладів. Також у цьому напрямі професійної діяльності учителями-логопедами здійснюється консультування сімей і освітян, які працюють із дітьми з мовленнєвими порушеннями [10].

Розглянувши дослідницьку діяльність у якості окремої сфери професійно-педагогічної діяльності логопедів, Л. Федорович виокремлює такі її структурний компонент як збір, аналіз і систематизація інформації про дітей з порушеннями мовлення. Поруч із цим дослідницька діяльність фахівця в галузі логопедії включає вибір і обґрунтування змісту освітньої програми, навчально-методичного забезпечення умов розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку з ризиком виникнення порушень мовлення. Важливим компонентом цієї сфери діяльності логопедів також є планування корекційно-розвивальної

роботи з дітьми, починаючи з раннього віку, визначення специфіки освітньої програми та структури мовленнєвих розладів.

Сфера культурно-просвітницької діяльності логопеда спрямовується на формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. У контексті цієї сфери діяльності учителями-логопедами здійснюється організація культурного, мовленнєвого простору освітнього закладу, а також налагоджується взаємодія з колегами з команди психолого-педагогічного супроводу та широкої громадськості [9].

Необхідно відзначити, що реалізація всіх сфер професійно-педагогічної діяльності педагога керується спеціальними деонтологічними принципами. Як зауважує М. Орешкіна, деонтологічними критеріями професійної діяльності учителя-логопеда є сформованість уявлень про етико-деонтологічні аспекти реалізації професійних завдань та системи деонтологічно значущих якостей. На думку дослідниці, важливою складовою деонтології учителя-логопеда є вміння встановлювати конструктивні взаємини з дитиною, вихователем, помічником вихователя, практичним психологом, музичним керівником, інструктором із фізичної культури та батьками. Сприятливою умовою для ефективного здійснення логопедичної роботи в умовах інклюзивного навчання вважається організація в атмосфері взаємоповаги та взаєморозуміння спільного обговорення з колегами плану та реалізації корекційно-розвивального навчання дитини з особливими освітніми потребами [6, с. 5].

Результати сучасних досліджень свідчать, що важливе значення в наукових працях відводиться проблемі аналізу змісту й організаційно-педагогічних умов професійної підготовки учителів-логопедів. В Україні ця проблема стала предметом вивчення таких провідних вчених, як В. Бондар, І. Колесник, С. Миронова, Н. Пахомова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.

Під професійно-педагогічною підготовкою учителя-логопеда в дослідженнях українських учених, передусім, розуміється процес професійного

становлення студента шляхом використання сукупності прийомів соціального впливу на його особистість, а також залучення до різних видів навчальної і позанавчальної діяльності. Метою цього складного процесу вважається створення в ЗВО організаційно-педагогічних умов, які спроможні забезпечити формування професійно важливих якостей, необхідних для взаємодії з особами з порушеннями мовлення, що є важливою складовою готовності учителя-логопеда до навчання, виховання, діагностики й корекції мовлення як дітей, підлітків, так і дорослих [7].

Досвід зарубіжних країн свідчить про доцільність поруч із підготовкою логопедів здійснення професійної підготовки асистентів логопедів. Відтак, на думку О. Мартинчук, на часі є суспільний розгляд питання про підготовку в українських ЗВО асистента вчителя-логопеда. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність звернення з клопотанням до відповідних державних органів про введення до штатного розпису закладів освіти і реабілітаційних установ окремої посади асистента вчителя-логопеда [4].

Аналізуючи особливості професійної підготовки майбутніх логопедів, М. Шеремет зауважує, що професійна логопедична освіта передбачає процес професійного становлення особистості, в якому реалізується комплексне застосування прийомів соціального впливу на особистість майбутніх фахівців у галузі логопедії, включення їх в різні види навчальної та позааудиторної роботи. До позааудиторної роботи належать такі форми студентської діяльності, як робота в лабораторії, участь у волонтерському русі, розробка науково-дослідних програм, проходження педагогічної практики, професійне й особистісне спілкування та ін. Всі ці види позааудиторної роботи спрямовуються на формування професійно важливих особистісних якостей: відповідальності, самоконтролю, об'єктивної професійної самооцінки. Важливою у цьому процесі є можливість формування специфічних професійних якостей, необхідних для роботи з особами з порушеннями мовлення, зокрема: емоційної стійкості, великої включеності в професію і

самовіддача в опануванні практичними навичками навчання, виховання і корекції мовлення у різновікових категорій осіб [11].

В якості важливого аспекта професійної підготовки майбутніх логопедів до роботи в інклюзивних умовах дослідниками розглядається формування в них професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей, умінь та компетенцій. Професійно-ціннісними орієнтаціями логопеда, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, передусім, є його спрямованість на особистісний розвиток в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату; усвідомлення значення своєї діяльності для майбутнього дітей [2, с. 168].

Попри численні дослідження, на сьогодні залишається не визначеною концептуальна, організаційно-педагогічна основа професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів, зорієнтована на здобуття компетентностей. Аналогічні проблеми є також із конкретизацією переліку структурних компонентів професійної компетентності майбутнього учителя-логопеда, необхідних для його діяльності як в умовах спеціального, так і інклюзивного освітнього середовища. Відтак, на думку експертів, виникають суттєві труднощі в розробці ефективної дидактичної системи їх формування в майбутніх учителів-логопедів в закладах вищої освіти. Як слушно з цього приводу зауважує Ю. Пінчук, визначення особливостей процесу формування професійної компетентності логопедів вимагає постійного аналізу, науково-творчого обґрунтування, практичного забезпечення та розробки інноваційних технологій його здійснення [5, с. 56].

На думку О. Мартинчук, проблема формування фахової компетентності учителів-логопедів, необхідної для роботи в умовах інклюзивного навчання, залишається недостатньо проаналізованою науковцями. Дослідниця акцентує, що саме такі фахівці реалізують завдання освітньо-корекційної, діагностико-консультативної, культурно-просвітницької, організаційно-управлінської діяльності, спрямовані на забезпечення якісного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. На думку багатьох вчених, які працюють над

розробкою проблеми інклюзивної та інтегрованої освіти, саме такий фахівець з корекційної педагогіки, як логопед, є ключовою фігурою в забезпеченні загальноосвітньої інтеграції дітей з психофізичними порушеннями, оскільки він достатньо обізнаний із закономірностями психофізичного розвитку та особливостями їх навчальної діяльності [4].

Серед причин виникнення проблем у конкретизації професійно важливих компетентностей учителів-логопедів, необхідних для роботи в умовах інклюзивного навчання, є відсутність у дослідженнях їх розуміння як складно структурованих феноменів, формування яких потребує спеціально організованих дидактичних заходів, а також недостатній рівень розробки теоретико-методологічних засад організації на основі компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів до спеціального та інклюзивного навчання [4].

Аналіз результатів досліджень засвідчує наявність наукового визначення сутності професійної компетентності учителя-логопеда в працях окремих вчених. Так, у праці Л. Стахової це поняття трактується як «інтегральна характеристика професійних та особистісних якостей педагога, гармонійне поєднання знань у галузі логопедії та суміжних дисциплін, методик реалізації напрямів професійної діяльності, а також умінь та навичок педагогічного спілкування, розвитку та саморозвитку особистості в системі спеціальної освіти, що постійно та динамічно розвивається» [8].

У структурі компонентів професійної компетентності учителя-логопеда ЗДО дослідниками виокремлюються дві групи показників педагогічної діяльності – особистісні та професійні якості. Через особистісні якості розкриваються морально-ціннісні орієнтири та стиль діяльності учителя-логопеда. Важливими моральними якостями фахівця в галузі логопедичної роботи є любов до дітей, оптимізм, працездатність, ініціативність, витривалість, терпимість, високий рівень духовної культури, доброзичливість, креативність, комунікабельність, прогностичність, допитливість, відповідальність. У свою чергу, в основі професійних якостей знаходиться змістовний компонент, що

передбачає теоретичну готовність (необхідні для здійснення педагогічної діяльності знання). Складовою змістовного компоненту також є процесуальна готовність, що забезпечує загальні уміння – гностичні, дидактичні, організаційно-методичні, комунікативні, прогностичні, рефлексивні, виробничо-операційні, а також уміння за суміжними професіями, специфічні навички учителя-логопеда реалізовувати функції організації процесу навчання та досвід.

Аналіз праць провідних українських вчених дозволив Н. Федоровій визначити ключові компоненти педагогічної компетентності майбутніх логопедів, що має важливе значення для наукової аргументації структури їх професійної компетентності загалом. Відтак, за твердженням ученої, ключовими компонентами педагогічної компетентності логопедів є інтелектуальна, інформаційна, дидактична, методична, проєктно-продуктивна, комунікативна, психологічна, соціальна, моральна, організаційно-управлінська та валеологічна (здоров'язберезувальна) компетентності.

Інтелектуальна компетентність учителя-логопеда базується на глибокій обізнаності, теоретичних знаннях, кваліфікації та досвіді практичної діяльності в професійній галузі. Ця компетентність передбачає опанування студентами знаннями засобів розв'язання технічних, творчих завдань; гармонізацію науково-предметних, світоглядно-методологічних, дидактичних та психологічних знань. Важливою складовою цього процесу є оволодіння майбутніми логопедами сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини та формування їх здатності використовувати прийоми педагогічного менеджменту тощо.

Інформаційна компетентність передбачає оволодіння майбутніми учителями-логопедами інформаційними технологіями, умінням знаходити, зберігати, опрацьовувати та передавати різні види інформації. До них належать такі уміння й навички, як робота з друкованими джерелами, пошук інформації в різних джерелах та її переробка відповідно до мети і завдань освітнього процесу.

До змісту дидактичної (предметної) компетентності студентів-майбутніх логопедів входить опанування певними засобами навчання, необхідною для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу, сукупністю умінь і навичок. До цієї компетентності входять уміння обирати відповідний стиль і тон у спілкуванні, концентрувати увагу учнів, керувати темпом їх діяльності. Загалом, це ті знання, уміння, установки учителя-логопеда, що забезпечують актуальний для здобувачів освіти арсенал знань.

Під методичною компетентністю майбутнього учителя-логопеда розуміється процес засвоєння ним нових методичних і педагогічних ідей, підходів до організації освітнього процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних тощо технологіях. Важливим аспектом цього процесу є ознайомлення з різними методами і формами організації допрофільного і профільного навчання. Серед них виокремлюються як традиційні, так і інноваційні освітні технології. До інноваційних методів навчання належать активні та інтерактивні методи, методи кооперативного навчання; методи роботи із обдарованими та невстигаючими учнями; методи стимулювання пізнавальної активності різновікової категорії учнів; методи керівництва рефлексивною діяльністю школярів.

В основі проєктно-продуктивної компетентності знаходиться сформованість умінь учителя-логопеда конструювати траєкторію особистісного розвитку школяра, забезпечувати його індивідуальний розвиток. До важливих умінь, що впливають на рівень проєктно-продуктивної компетентності, належать уміння технологічно прогнозувати, конструювати, планувати хід освітньо-виховного процесу.

Зважаючи на міжособистісний характер професійної взаємодії учителя-логопеда, комунікативна компетентність включає вміння вступати в комунікацію (спілкування), зрозуміло висловлювати власну думку, чітко формулювати завдання, побажання та зауваження. Також ця компетентність передбачає здатність до спілкування без обмежень і надання необхідної допомоги учням, батькам, учителям у налагодженні взаєморозуміння.

Психологічна компетентність передбачає здатність майбутнього логопеда до саморегуляції, емпатії, емоційної децентрації, толерантності в професійно-педагогічній діяльності. Необхідним компонентом сформованості цієї компетентності є розвиток здатності аналітично мислити, досягнення впевненості в своїх силах, уміння використовувати психологічні засоби навчання в організації професійної взаємодії.

Для соціальної компетентності характерний високий рівень усвідомленості учителем-логопедом соціально важливих проблем і способів взаємодії із суспільством. Це передбачає опанування вміннями конструювати власну поведінку для гармонізації власних потреб, очікувань, життєвими цілями та вимогами оточуючої соціальної дійсності.

Беззаперечно, важливою складовою професійної компетентності учителя-логопеда є моральна складова. Її сформованість включає наявність у фахівців у галузі логопедії доброзичливості, чуйності, урівноваженості, толерантності, рефлексії, людяності. Водночас, це також і їх готовність, спроможність і потреба жити та виконувати професійні обов'язки відповідно до загальнолюдських моральних норм і правил.

Організаційно-управлінська компетентність передбачає володіння методами, прийомами організації власної діяльності та пізнавальної активності учнів як під час урочних, так і позаурочних видах діяльності. Завдяки цій компетентності учитель-логопед може ефективно управляти засвоєнням учнями знань, що включає конкретизацію цілей професійної діяльності; розроблення та реалізацію способів, отримання інформації про можливості та ступінь досягнення цілей навчальної діяльності; здійснення корекційного впливу на способи діяльності з метою мінімізації відмінностей між прогнозованим і реальним ступенем досягнення.

Валеологічна (здоров'язбережувальна компетентність) спрямована на забезпечення умов та організацію здорового способу як власного життя і трудової діяльності, так і впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітнє середовище. Від валеологічної компетентності учителя-логопеда, як

стверджують фахівці, безпосередньо залежить створення належних умов для навчання та розвитку учнів, оптимальне функціонування їх фізіологічних процесів; опанування вміннями турбуватися про стан свого здоров'я. Важливими показниками здоров'язбережувального освітнього простору є дотримання належного повітряного і теплового режиму; достатній рівень освітлення навчального приміщення; систематична зміна видів навчальної діяльності; відповідність меблів віку, зросту та психофізичним особливостям здобувачів освіти; дотримання часового співвідношення виконання класних і домашніх робіт тощо [9].

Специфічною ознакою навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість [1], а відтак і в освітніх закладах з інклюзивним навчанням особливе значення відводиться практичним психологам і логопедам, які входять до складу команди супроводу, беруть активну участь у вирішенні всіх питань освіти та соціалізації учнів з особливими потребами. Досягається очікуваний освітній та корекційно-розвивальний результат завдяки тісній співпраці цих фахівців як між собою, так і з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини з порушеннями психофізичного розвитку [3, с. 26].

Як зазначають автори навчально-методичного посібника «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі», робота з діагностики та виправлення мовленнєвих порушень ґрунтується на визначенні закономірностей перебігу психічних процесів дитини. Відтак, для логопеда, який працює в умовах інклюзивного навчання, важливим є комплекс інформації психологічного змісту, зокрема, результати психологічної діагностики (оцінювання) вихованців із порушеннями психофізичного розвитку; прогнозований зміст психолого-корекційної роботи з ними; проміжні результати роботи психолога з вихованцями тощо. Водночас, для психолога може бути корисним обмін інформацією з логопедом щодо конкретизації деталей мовленнєвого розвитку, перебігу процесу подолання недоліків, специфіки особистого ставлення дитини до розладів мовлення, а також

значення вербальної комунікації у налагодженні взаємин як з дорослими, так і однолітками [3].

Таким чином, специфіка професійної діяльності учителя-логопеда займає важливе місце в сучасній науці й потребує подальшого ґрунтовного вивчення. Професійна діяльність учителя-логопеда в інклюзивному освітньому просторі вимагає модернізації професійної підготовки фахівців у цій галузі шляхом впровадження компетентнісного, особистісно-зорієнтованого підходів до організації освітнього процесу ЗВО. Важливе місце в теорії і практиці формування професійної готовності майбутніх учителів-логопедів авторитетними вченими відводиться формуванню здатності здійснювати логопедичне обстеження дітей, які належать до групи ризику виникнення мовленнєвих порушень; проводити індивідуальні заняття з учнями із порушеннями психофізичного розвитку, враховуючи їх індивідуальні, вікові, психофізичні особливості, освітні потреби та потенційні можливості мовленнєвого розвитку.

References:

1. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05. 2012 р. №1/9-384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-384736-12#Text>

2. Козачук М. В. Формування професійної компетентності логопеда в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки РДГУ*. Випуск 17 (60), 2017. С. 167-170.

3. Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с.

4. Мартинчук О. В. Зміст і структура професійних компетентностей майбутнього вчителя-логопеда. *Збірник наукових праць*. № 24. 2015. URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/Potip_2015_24_14%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Potip_2015_24_14%20(1).pdf)

5. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності учителя-логопеда // дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук за спец. 13.00.03. Корекційна педагогіка. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2005.
6. Рібцун Ю. В. Науково-теоретичні аспекти професійної діяльності вчителя-логопеда. *Логопед.* 2012. № 1 (13) січень. С. 2-7.
7. Сінопальнікова Н. М. Підготовка майбутніх учителів-логопедів до професійної діяльності. URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/43-173-182%20\(8\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/43-173-182%20(8).pdf).
8. Стахова Л. Розвиток професійної компетентності учителя-логопеда закладу дошкільної освіти як умова ефективної організації корекційно-розвивального процесу. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n10-2018/stahova-ll-rozvitok-profesijnoi-kompetentnosti-uchitelja-logopeda.html>
9. Федорова Н. В. Теоретичні аспекти фахової підготовки логопеда в умовах університетської освіти. URL: https://nv-kogri.ucoz.ua/vupysk10/Fedorova_N-V.pdf.
10. Федорович Л. О. Концептуальні засади підготовки логопеда до роботи з дітьми раннього віку у вищих навчальних закладах в умовах інтеграції в європейський освітній простір. URL: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/Nchnpu_019_2012_21_74%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/Nchnpu_019_2012_21_74%20(2).pdf)
11. Шеремет М. К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / [за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака]. Вип. XVII в двох частинах, Ч. 1. Серія: соціально- педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2006. 2011. 368 с.